

Құрметті Владимир Карпович!

Құрметті әріптестер, шақырылғандар, ханымдар мен мырзалар!

Мемлекеттің инновациялық дамуының негізі адам зат капиталы болып табылады. Елбасы Жолдауында басты адресат адам, оның өмірінің сапасы, ертеңгі күнге сенімділік болуы кездейсоқ емес. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаев жылдағы Жолдауында еліміздің тұрақты дамуы және әлемдік бәсекеге қабілетті елдердің қатарына енуі үшін ұлттық байлықтың ерекше түрі саналатын адам капиталын дамыту мен қалыптастырудың маңызын ерекше атап өтіп келеді.

Мемлекет басшысының Қазақстанның Үшінші жаңғыруының бес негізгі басымдықтарында белгіленген бастамалары дені сау, білімді және елінің патриоты болатын азаматтық қоғамның болуын талап етеді. Адами капиталды жақсарту міндетінің басымдық ретінде қойылуы кездейсоқ емес.

Жолдауда басқа басымдықтар ішінде денсаулық сақтау, білім беру, әлеуметтік қамыздандыру және халықты жұмыспен қамту саласындағы өзгерістердің жаңартылған форматы ұсынылды. Оны іске асыру тұрмыстық қылмыс деңгейіне әсер ететін мәселелердің тұтастай кешенін шешуге мүмкіндік береді.

Белгіленген міндеттерді орындау шеңберінде дәстүрлі отбасылық құндылықтарды дамытуда мемлекеттік пен қоғамның күш-жігерін шоғырландыруды өзекті мәселе деп есептейміз.

Бүгінгі Үкімет сағаты көкейтесті әлеуметтік проблеманы шешуге айтарлықтай серпін береді деп күтеміз. Барлық дамыған елдерде тұрмыстық зорлық-зомбылық жалпы мемлекеттік міндет деп түсініледі және ол Үкімет деңгейінде шешіледі.

Отбасындағы зорлық-зомбылық проблемасы - бұл қазіргі қоғамдағы мәдениет, жыныстық теңдік, жеке тұлғаның әлеуметтік-экономикалық және құқықтық қорғалу проблемасының бір бөлігі.

Ол нақты әлеуметтік тұрмыс жағдайы аясында ғана қарауды қажет ететін себептердің тұтастай кешеніне негізделген.

Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың табиғаты, оның пайда болуы мен жасалу тетіктері туралы білімді талдау және жүйелендіру, ал аяқталған түрде – оны құбылыс ретінде бейтараптандыру барлық профилактика субъектілерінің басым міндеттерінің біріне айналуға тиіс. Түпкі мақсаттың толық болуы және оған қол жеткізу үшін бұл ғылымда да жүйелі зерттеулердің нысанасы болуға тиіс.

Осы талқылауға дайындалу аясында Заңнама және сот-құқықтық реформа комитеті профилактика субъектілерінің құқық қолдану практикасына талдау жүргізді. Дағдарыс орталықтарының, қорлардың алаңдарында, құқық қорғау органдары мен қоғамдық ұйымдарда сараптамалық кездесулер ұйымдастырылды. Бұл жұмыс қолданыстағы заңнама одан әрі сапалы түрде жетілдіруді талап ететінін көрсетті. Профилактика субъектілерінің өз жұмыс практикасы да түбегейлі жақсартуды талап етеді.

Бас прокуратура бірнеше ай бойы «Отбасында зорлық-зомбылықсыз Қазақстан» атты ауқымды жобаны жүргізіп отырғанын атап өту керек. Оған барлық профилактика субъектілері тартылған. Бізге белгілі болғаны, қабылданып жатқан шаралардың тиімділігіне әсер ететін көптеген кемшіліктер анықталған. Бүгін депутаттардың Бас прокуратураның басшылығына және уәкілетті мемлекеттік органдарға осы жобаның алғашқы нәтижелері туралы сұрақтар қоюға мүмкіндігі болады.

Қолдағы статистикаға жүгінейік. Анықталғандай, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық саласындағы статистикалық жұмыстың өзі жетілдірілмеген. Білім беру және денсаулық сақтау органдарында жүйелі түрде жүргізілгені жөн болатын есепке алудың объективті, қажетті түрлері жоқ.

Өткен жылдың цифрлары мынаны көрсетеді. Отбасы-тұрмыстық салада **485** құқық бұзушылық жасалған, оның ішінде кісі өлтіру – 93, аса ауыр қылмыстар – 95, ауыр қылмыстар –

222(анықтама: 2015 жылы – 472, оның ішінде 83-і кісі өлтіру, аса ауыр қылмыстар - 83, ауыр қылмыстар - 204).

Ескерту түрінде әкімшілік жауапкершілікке (Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 73, 461-баптары) 5 567 құқық бұзушы (2015 ж - 6099), 75 құқық бұзушы айыппұл төлеуге (2015 ж - 98), 8 545 адам (2015 ж - 10657) қамауға алуға жазаланған.

Қылмыстық және Әкімшілік кодекстерге белгілі өзгерістер енгізілгенге дейін бұл статистика қазіргі көрсеткіштен **бір жарым есе** жоғары болған. Барлық жағдайда да зардап шегетін әйелдер мен балалар. Министр өз баяндамасында құқық бұзу деңгейінің азаю себептеріне тоқталып өтті.

Келтірілген цифрлар не дейді? Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасының қазіргі тетіктерінің жұмыс істемейтіні не олардың жеткіліксіз екені анық. Әлеуметтік желілер қиналып, күйзелгендердің жанайқайына толып тұр. Тұрмыстық зорлық-зомбылық көрген жандар ақпараттық кеңістікте бірігіп, өздерінің қайғы-мұңымен бөліседі. Өгей әке мен өгей шеше тарапынан балаларға жасалатын зорлық-зомбылық фактілері де жиіледі. Баланың отбасындағы кикілжіңде ыза кернеген адамсымақтардың кек алу құралына айналуы жан түршіктіреді. Әрине қоғамның мемлекет тарапынан барабар шара қолдануды күтуге құқығы бар.

Осы әлеуметтік проблеманы, келеңсіз құбылысты бағалау отбасы құндылықтарының бұзылуына әкелетін факторларға, сондай-ақ ана мен бала проблемаларына терең үңіліп қараудан басталуға тиіс екеніне сенімдіміз. Мемлекеттік органдар тарапынан болатын кемшіліктерге келсек, бірінші кезекте бұл тұрмыстағы зорлық-зомбылық профилактикасы мәселелерін шешуде жүйелі, кешенді ұстанымның болмауынан, профилактика субъектілерінің қызметін тиісінше үйлестірудің болмауынан көрінеді.

Отбасы институты мемлекет пен қоғамның іргесін қалайтын негіздердің бірі деген ұғымға сүйенсек, ендеше ол ұлттық қауіпсіздіктің де негізі болып табылады

Сондықтан отбасы институтының жай-күйі стратегиялық перспективада мемлекет тарапынан да, бүкіл азаматтық қоғам тарапынан да үнемі назарда болуға тиіс.

Адам отбасында дүние есігін ашады, тәрбиеленеді, құндылықтарды, оның ішінде азаматтық-саяси құндылықтарды игереді, тұлға болып қалыптасады, соның арқасында өзінің әлеуметтік орнын таба алады: яғни ғалым, әскери адам, жұмысшы, дикан немесе басқа да көптеген кәсіптердің бірінің өкілі бола алады. Жастардағы патриоттық тәрбиеде отбасынан басталады. Отбасындағы күнделікті өмірге араласу, халық дәстүрлеріне құрметпен қарау әрқашан патриотизм үшін нәр алатын орта болған. Дәл осы азаматтық патриотизм кез келген мемлекеттің дамуы үшін қозғаушы күш болып табылады. Мемлекет басшысының өз стратегиялық құжатында қазақстандықтардың осы қасиетіне үміт артып отырғаны кездейсоқ емес.

Экономикалық қиындықтар, жұмыссыздық, отбасы табысының деңгейі тұрмыстағы зорлық-зомбылықтың жай-күйіне әсер ететіні сөзсіз. Алайда отбасылық құндылықтар дағдарысын осы тұрғыдан ғана түсіндіру қате болар еді. Адамгершілік, рухани бастау жеке тұлғаның отбасында қалыптасуының басты негізі болған және солай болып қала бермек.

Қазіргі жай-күйіміз қандай? Жас буын барынша дамыған, бірақ олардың сезімі төмен. Ересектер әлеуметтік желілерде өмір сүріп, бір-бірімен аз сөйлесетін болды. Осының салдарынан балаларымыздың өмірін назардан тыс қалдырдық. Олардың әлеуметтік желілерде, интернетте немен әуестенетінін білмейміз. Балалар виртуалдық кеңістікте, шынайылықтан алыс, параллель әлемде өмір сүруде. Олар шынайы өмірге икемсіз.

Ал бұл кезде оларға суицидті, өлімді, бүкіл проблемалардан құтылудың тәсілі ретінде бұл өмірден кетуді насихаттайтын қорқынышты ойындар қарқын алуда. Бақылаусыз интернет балаларға зор қауіп төндіреді, өйткені олар ақпарат таңдауды білмейді, тез еліктейді.

Егер бұл ата-ананың назарынан тыс қалған, өмірде достары жоқ, қоғамдық пайдалы қызметке, спортқа тартылмаған балалар болса ше, онда олар қылмыстық жымысқы ниеті бар адамдар құрған қақпанның тікелей объектісіне айналады. Отбасындағы жағымсыз жағдай, қарапайым сөзбен айтқанда – **балаға қарамау** отбасының материалдық не әлеуметтік мәртебесіне ешқандай байланысты емес. Егер бұл ауру болмаса ғана дәл осы фактор балалар суицидінің себебі болып табылады.

Азаматтық неке ұғымы тұрмысымызға және азаматтарымыздың санасына мықтап енді. Некенің мұндай түрінде міндеттемелер жоқ, ата-аналардың мызғымас дәстүрлі отбасылық құндылықтарды балаларының санасына сіңіруге жан-тәнімен ұмтылуы болмайды. Сонымен бірге бұл құндылықтар – тарихи тұрғыдан нақты қоғамға тән және сол қоғамды сипаттайтын дәстүрлер жиынтығы.

Қазақстан халқы Ассамблеясының Аналар кеңесінің 2015 жылғы отырысында некесіз туған 72 мың бала, 400 мыңнан астам жалғызілікті ана, 60 мыңнан астам жалғызілікті әке бар екені айтылды. Жалғыз анасымен ғана өмір сүретін және тәрбиеленетін 700 мың бала, жалғыз әкесімен ғана өмір сүретін және тәрбиеленетін 300 мыңнан астам бала бар екен. Жетім балалар санатында 31мың бала бар. 2016 жылдың 1 қаңтарындағы жағдай бойынша балалар үйлерінде 6 436 бала тәрбиеленеді.

Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитетінің деректері көрсеткендей, Қазақстанда некеге отырғандар саны **қатарынан үшінші жыл** төмендеуде, тиісінше тіркелген ажырасу сану **қатарынан жетінші жыл** өсу үстінде.

Осылай барлығын айта келе, егер отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық саласындағы барлық проблемаларды белгілі бір қылмысқа жататын әрекеттер деп айтар болсақ, онда бұл проблемаларды шешуде айтарлықтай ілгерілеушілікке жету мүмкін болмайды. Осы саладағы процестердің қалыптасу шарттарын, себептерін, өзара байланысынегжей-тегжейлі зерделеу қажет. Бір сөзбен айтқанда, кешенді талдау және жүйелі түрде жұмыс жүргізбесе болмайды.

Алайда, бүгінде біздің көзқарасымыз бойынша бұл міндет Парламент те, сонымен қатар мемлекеттік органдар да назараударуы тиіс бірқатар себептер бойынша тиісінше іске асырылмай отыр.

Бірінші кезекте – Үкіметтің тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы субъектілерінің өзара іс-қимылын ұйымдастыру мен олардың қызметін үйлестіру жөніндегі заңмен айқындалған құзыреті жеткіліксіз іске асырылған.

Бұл жағдай профилактиканың барлық субъектілерінің жағымсыз әлеуметтік құбылысты жоюға жүйелі және кешенді тәсіл қолдануына мүмкіндік бермейді.

Екінші себеп – отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың Қазақстанда таралуын және оның салдарын әлеуметтік зерттеулердің жеткіліксіздігі. Осындай зерттеулер ЭЫДҰ елдерінің практикасында табысты іске асырылуда. Бұл жерде Ұлттық экономика министрлігінің рөлі маңызды болады.

Зерттеу мен кешенді талдауды қамтамасыз етпейінше, **Отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасында** қойылған барлық тұрмыстық зорлық-зомбылық түрлеріне мүлдем төзбеушілік қағидаттарында отбасылық саясатты іске асыру жөніндегі міндеттерге қол жеткізу қиын. Қазіргі кезде зерттеулер негізінде айқындауға болатын шығындарды жоспарлау жоқ.

Үшінші себеп – отбасылық саясат, зорлық-зомбылық профилактикасы саласындағы уәкілетті органдар тарапынан кең ауқымда насихаттау және мәдени-ағарту жұмысы жүргізілмейді. Мәдениет және спорт министрлігінің 2017 – 2021 жылдарға арналған стратегиялық жоспарында бұл бағытта мұндай шараларды көрмедік.

Төртінші себеп – «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Заңды қолдану практикасы қаралып отырған проблемаларды шешудегі үлесі салмақты болатын және атқаратын рөлі мен міндеттері алдын ала айқындалған басқа да мемлекеттік органдарды профилактика субъектілеріне заңнамалық тұрғыда тартудың қажеттілігін көрсетті. Бұл – Әділет министрлігі,

Мәдениет және спорт министрлігі, Дін істері және азаматтық қоғам министрлігі, Ақпарат және коммуникациялар министрлігі.

Бесінші себеп – Үкіметтік емес сектордың, яғни Қоғамдық кеңестердің, Аналар кеңестерінің, Ақсақалдар кеңестерінің және басқа да азаматтық қоғам институттарының әлеуеті тиісінше пайдаланылмайды.

Алтыншы себеп – көптеген әлеуметтік, ментальдық, құқықтық және басқа да факторларға байланысты, ауылдағы тұрмыстық зорлық-зомбылық статистикадан іс жүзінде жасырылған. Ал Қазақстанда тұрғындардың 43 пайызы ауылда тұратыны баршаға белгілі

Жетінші себеп – Елбасының жаңа үлгідегі полиция – қарапайым адамдардың күнделікті өмірдегі қауіпсіздігі мен тыныштығына бағдарланған, халыққа арналған полиция құру туралы идеясы әзірге іске асырылмай отыр.

Егер солай болса, онда бұл себеп Ішкі істер министрлігіне тікелей қатысты, оған толығырақ тоқталып өтемін. Профилактиканың рөлін төмендету, жергілікті полиция қызметінің алдына қойылған міндеттерді толық түсінбеу, жұмысты жаңа өлшемдермен ұйымдастыра алмау – бүгінгі таңда аталған қызмет үшін өзекті кемшілік болып отыр. Үкімет сағатының мамырдағы ұсынымдары іс жүзінде әлі іске асырылмай отыр.

Қадағалау органдарының тексеру материалдары, зардап шеккендердің шағымдары, дағдарыс орталықтары мен қоғамдық бірлестіктер басшыларының сауалнамасы учаскелік инспекторлардың жұмысында формальдылықтың бар екенін көрсетті.

Учаскелік инспектор зорлық-зомбылық көрсетушілердің құқықтық санасына әсер етуге тиіс және әсер ете алатын адамға айнала алмады. **Профилактикалық әңгімелесу** алдын алатын және түсіндіретін құжаттар тапсырылмастан, формальды түрде ғана жүргізіледі. Ішкі істер министрлігінің ведомстволық статистикасында профилактикалық есепте тұрғындармен ғана профилактикалық әңгіме жүргізілгені көрініс тапқан. Барлық

құқықтық салдарын түсіндірместен, есепте тұрған адаммен жүргізілетін профилактикалық жұмыстың өзі 10 минуттан аспайды (шаблонмен жазылған түсініктеме, тіркеу парағына қол қол қойдыру).

2011 – 2015 жылдар аралығында **қорғау нұсқамаларының саны екі еседен аса**, яғни 30 360-тан 62 087-ге дейін көбейген. Алайда бұл шара нақты **қорғауға** айнала алмады. Мұны статистика растап отыр. Мәселен, осы кезеңде **осындай нұсқамаларды бұзғаны үшін жауапкершілікке тартылған** адамдардың саны **5 есе** (612-ден 2905-ке дейін) өскен.

Жеткілікті түрде бақылау болмағандықтан, соттың ерекше талаптар белгілеуі де құқық бұзушыларға айтарлықтай нақты әсер етпейді.

Атқарушы органдардың, полицияның және қоғамның өзінің **бірлескен күш-жігерінің белсенділігі** әлі де байқалмайды. Бұл әрекеттерді халықпен жұмыс істейтін жергілікті полициядан ақпарат алуға және оны өңдеуге байланысты сапалы талдамалық жұмыстың негізінде ұйымдастыруға болатын еді. Мұндай жұмыс жергілікті атқарушы органдарда да жоқ. Оның үстіне Жергілікті полиция қызметінің штатында талдаушы лауазымы көзделмеген.

Жергілікті полиция қызметі мен Қоғамдық кеңестердің өзара іс-қимыл жасауы дамымаған.

Жергілікті полиция қызметінің жұмысын ұйымдастыру ақсап тұр. Учаскелік инспекторлар объектілерді күзету, күнделікті жиындар, басқа қызметтерге іссапарға жіберу, соттарда және арнайы қабылдау орындарында күту, мәжбүрлеп әкелуді орындау, бұқаралық іс-шараларда құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету және басқа көптеген іс-шаралар сияқты бұрынғыдай **өздеріне тән емес функцияларды орындаудан** қолы босамайды.

Ішкі істер министрлігінің қызметінде өз қызметкерлерінің жұмыс нәтижелерін бағалау үшін отбасы-тұрмыстық қарым-қатынастар саласындағы құқыққа қарсы іс-әрекеттер фактілері бойынша өтініштердің қайталанушылық (бірнеше рет) индикаторы жоқ.

17 жыл бұрын ішкі істер органдарында әйелдердің құқықтарын қорғау жөнінде бөлімше құрылған болатын. Алайда, бұл бөлімшенің рөлі қалдық қағидаты бойынша қаралған болуы мүмкін. Инспекторға артылатын жүктеме нормативінің есебі жоқ. Ірі қалаларда бір инспекторға 200 мыңнан астам адамнан келеді. Сондықтан кадрлардың кетуі көп. Нәтижесінде, бұл бөлімшеге жүктелген маңызды функционал іске асырылмай қалып отыр.

Сегізінші себеп– кәсіби психологиялық көмек қызметтеріне қажеттіліктің өсуі және оның білім беру мен денсаулық сақтау саласында сапалы және жеткілікті түрде байланысының болмауы.

Тоғызыншы себеп– тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерді қорғау, оңалту, қайта кіріктіру жөніндегі инфрақұрылым дамымаған. Әлеуметтік жобалар ұзақ мерзімге қаржыландырылмайды, бұл олардың тиімді болуына мүмкіндік бермейді.

Соңғысы, **оныншы себеп**– салалық нормативтік-құқықтық базаның жеткіліксіздігі. Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық саласын реттейтін заңнама одан әрі сапалы жақсартуды талап етеді.

Біздің ойымызша қажетті өзгерістер мен толықтыруларды біз ұсыныстар жобасына бердік, құрметті әріптестер, олар сіздердің қолдарыңызда бар. Нормалар «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Заңға да және Бюджет, Азаматтық-процестік, Қылмыстық, Әкімшілік құқық бұзушылық кодекстеріне де ұсынылды. Олардың кеңінен талқылануға тиіс екені сөзсіз, бірақ қазір біз осы мәселелерге әзірлеушілердің назарын аударғымыз келеді.

Сонымен бірге отбасы-тұрмыстық қарым-қатынастар саласындағы зорлық-зомбылыққа қарсы келісілген іс-қимыл жүйесін әзірлеу үшін ұсыныстар топтамасы берілді. Үш-төрт күн ішінде сіздерден де ұсыныстар күтеміз.

Баяндамамды аяқтай келе, өзгенің қайғысы дегеннің болмайтынын тағы да атап өткім келеді. Отбасы, ондағы дұрыс қарым-қатынастар тақырыбы, үлгілі отбасылық дәстүрлерді сақтау және дамыту барлық қазақстандықтардың бір мақсатқа - Мәңгілік

Елге, зорлық-зомбылықтың кез келген түрлеріне жол берілмейтін Қоғамға жақындау міндеттері мен ниетіне тығыз байланысты. Мәңгілік Ел идеясы Бір отбасы – Бір ел отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы мен оны жою мәселелерін шешуде басты мәселе болуға тиіс.

Отбасы шайқалса – қоғам шайқалады. Халқымызда «Отан – отбасыдан басталады» деген киелі сөз бар. Қарауыл Қанай шешен: «Ер басында бақыт бесеу: Астыңдағы атың жүрдек болса – жалғанның пырағы. Алғаның жақсы болса – үйің мен қонағыңның тұрағы. Балаң жақсы болса – екі көздің шамшырағы. Әкең – асқар тау, шешен аққан бұлақ. Міне, бес бақыт осы», – деген екен.

Әлбетте, экономика өз-өзінен дамымайды, оны дамытатын адам капиталының деңгейі, сапасы мен әлеуметтік белсенділігі. Сол себептен де отбасылық ізгі дәстүрлерге, адам капиталына мән беру, қолдау бүгінде инновациялық экономикаға талпынған көптеген елдердің өзекті мәселесіне айналуға. Елбасы биылғы Жолдауында: «Қазақстан экономикасының инновациялық әлеуетін арттырған жөн. Болашақтың экономикасын құру үшін негіз қалау маңызды» деп атап өтті. Біздің басты күшіміз – бірлікте. Қазақстанды өскелең ұрпақ үшін бұдан да өсіп-өркендеген елге айналдыру біздің міндетіміз.

Баяндама аяқталды. Тыңдағандарыңызға рақмет.